

INGLIZ-O‘ZBEK TILLARIDA NUTQ RIVOJLANISHIDA LEKSIK VA GRAMMATIK KO‘NIKMALARNING O‘XSHASH VA FARQLI XUSUSIYATLARI

Shafoatov Otabek Alisherovich

*Angor tuman ixtisoslashtirilgan maktabining
ingliz tili fani o‘qituvchisi*

Annotatsiya. Ushbu maqolada ingliz tildagi ko‘nikma va malakalar ona tilida o‘zlashtirilgan ko‘nikma va malakalar vositasida egallanishi, nutqning rivojlanishida ushbu tillarning ahamiyatli jihatlari bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: ingliz-o‘zbek tili, nutq, ko‘nikma, malaka, lingvistika, til, tafakkur, so‘z, leksik-grammatik hodisa, semantika.

Ingliz tili o‘qitishning lingvistik asoslari psixolingvistik va sotsiolingvistik aspektlarni ham o‘z ichiga oladi. Birinchisini o‘rganish bo‘lajak o‘qituvchiga til, nutq va nutqiy faoliyatni o‘qitishning mohiyatini, ikkinchisi kichik maktab yoshidagi o‘quvchilar uchun ta‘lim mazmunini aniqlashtirishning o‘ziga xos xususiyatlarini anglab olishiga yordam beradi.

Nutq insonning bosh miya faoliyatini boshqaradigan murakkab ruhiy jarayon bo‘lib, uning tovush va harfiy jihatlari tashqi (moddiy), nutqharakat, eshitish, ko‘ruv va qo‘lharakat timsollarida ifodalanishi ichki tomoni deyiladi. Har ikkalasi nutqiy dinamik stereotipni tashkil etadi. I.P.Pavlov tadqiqotlaridan ma‘lumki, dinamik stereotip deganda shartli va shartsiz reflekslardan iborat muvofiqlashgan hamda barqarorlashgan belgilar sistemasi tushuniladi. Bu sistemani dinamik, ya‘ni xarakterdagi sistema deyilishiga sabab uni barbod etish va yana qayta tiklash ham mumkin. Har bir stereotip ma‘lum ma‘noni ifodalashga xizmat qiladi va turli darajadagi qo‘zg‘ovchilarga nisbatan javob reaksiyalarini xosil qiladi. O‘z navbatida stereotipning ishlashi til vositalari sifatida nutq mexanizmini hosil qiladi[2].

Ona tilida belgilar stereotiplari va nutq mexanizmlari tafakkur va nutq shakllanishi chog‘ida beixtiyor hosil bo‘ladi va ong ishtirokisiz (aniqrog‘i, deyarli ong ishtirok etmagan holda) faoliyat ko‘rsatadi. Ingliz tili o‘rganishda oldin o‘rganilgan tillar asosida o‘xshash elementlar (tovush, so‘z, gap tuzilishi) mavjud nerv bog‘lanishlari, yot elementlar esa – yangi bog‘lanishlar paydo etishi tufayli ikkilamchi belgilar sistemasi yordamida yaratiladi. Bunda nutq apparatining har ikkala tilga moslashuvchanligi oshib boradi, sensor korreksiya nerv aloqalari shakllanishini osonlashtiradi va stereotiplar paydo bo‘lishiga sarflanadigan quvvatni kamaytiradi[1].

Ona tili ingliz tilini o'rganishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ya'ni har qanday chet til ona tili prizmasi orqali o'rganiladi. Chet tildagi ko'nikma va malakalar ona tilida o'zlashtirilgan ko'nikma va malakalar vositasida egallanadi. Ko'nikmalarning ko'chishi (o'tishi) o'spirin, va ayniqsa, katta yoshdagilarga ingliz tili o'qitishda dolzarb muammo hisoblanadi. Ruhshunoslik va tilshunoslikdagi tadqiqotlardan ma'lumki, boshlang'ich sinf o'quvchilarining til tajribalari ona tili va ingliz tili o'rtasidagi tavofutlarni farqlash darajasida rivojlanmagan bo'ladi. Shuningdek, kichik yoshdagi til o'rganuvchilar miyasi fiziologik jihatdan ona tilida so'z yasalishi va gap tuzilishini tartibga soluvchi grammatik qonuniyatlarga to'liq moslashmagan bo'ladi.

D.B.Elkonin xulosasiga ko'ra, nutqni tushunishning asosiy shartlari quyidagilardan iborat:

- a) umumiy holatdan predmetni ajrata olish;
- b) predmetga diqqat-e'tiborni to'plash;
- d) favqulodda holatga qarab anglanadigan his-tuyg'uning mavjudligi va boshqalar.

O'zgarlar nutqini tushunish ko'ruv idroki zamirida sodir bo'ladi[3].

Ona tilida so'z tasodifiy va deyarli ong ishtirokisiz o'rganiladi, uning zamirida yashiringan ma'no esa turli kontekstlarda mustaqil fahmlab olinadi. Ingliz tili o'rganish jarayonida leksik minimum metodik tayyorlanadi (tanlanadi, taqsimlanadi, tasniflanadi) va o'quvchilarga nutqiy kompetensiyalarni singdirish maqsadida taqdim etiladi[4]. Tanishish bosqichida so'zning shakli, ma'nosi va qo'llanishi yuzasidan ish bajariladi. So'zning ma'no doirasini aniqlash (semantizatsiya) an'anaviy usul bo'lib, ona tilidagi shunga monand so'zni esga olish orqali amalga oshiriladi. So'zning semantik ma'nolari o'qituvchi tashabbusi bilan turli misollar yordamida ochib beriladi. Tillarning milliy xususiyatga ega ekanligi, ularning mustaqil taraqqiyot jarayonini bosib o'tishlari tufayli qator hollarda ona tilidagi u yoki bu lisoniy vositaga chet tildagi muayyan bir til birligi emas, balki bir nechta, qator hollarda bir-birlaridan ma'no belgilari, ba'zan esa uslubiy vazifalari jihatidan farq qiladigan lisoniy vositalar mos keladi[5].

So'z ma'nosini o'rgatish murakkab jarayon va bu uchun o'qituvchi juda ko'p vaqt sarflaydi. Zamonaviy ingliz tili o'qitish metodikasida so'z ma'nosini o'qituvchi aralashuvisiz mustaqil fahmlab olinishiga ko'proq ahamiyat qaratilmoqda. Ona tilining formal-semantik tomoniga mushtarakligi tufayli mustaqil fahmlab olishning ichki imkoni bo'lgan leksik birliklar potensial lug'at deyiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Irgasheva S. Методы подготовки преподавателей англиского языка в Узбекистане: Достигения и недостатки / 20.09.2017 № 4 (18) / 2017. 420 б.

2. Passov Ye.I., Kuzovleva N.Ye. Urok inostrannogo yazyka. – M.: Golosa-Press, 2010. – 640 s.
3. Elkonin D.V. Voprosy professionalno napravlennoy podgotovki uchitelya inostrannogo yazyka. SPb. 1996. - 89s.
4. Tursunova M.I. The ways of teaching conversational English at the non-philological institutions.// Bridge to science: Research works fevral (28) 2018San Francisco , USA.
5. <https://www.coursera.org>.

